

A sokarcú város: Pozsony képe Jókai Mór munkáiban

Pozsony a maga változatos múltjával nemcsak Magyarország történetében játszott fontos szerepet, hanem számos író és költőt is megihletett, mint például Jókai Mórt. Az 1830-as években itt tanuló íróra a város egy életre szóló hatást gyakorolt, így nem véletlen, hogy ez gyakran köszönt vissza az író későbbi munkáiban. Írásomban Pozsonynak ezt a sokarcúságát kívánom bemutatni Jókai művein keresztül.

Az író és a város

Jókai Pozsonnyal kapcsolatos információit részben az olvasmányaiából, részben gyermekkorában, személyes élményeiből szerezte. 1835-ben, testvéreihez hasonlóan ő is cseregyerekként került „német szóra” e városba, ahol két éven át tanult az evangélikus líceumban. Házigazdája Zsigmondi Sámuel, az említett tanintézmény magyar érzelmű tanára volt.¹ De a legnagyobb hatással, ahogy azt az *Egy magyar nábobban* megírta, az 1832–1836-os reformországgyűlés volt rá, amikor „a pozsonyi diétát s a honatyák nemzeti pompáját mint pozsonyi diák szemeivel látta”.²

De az is mély benyomást tett rá, hogy részt vett Kossuth lapja, az *Országgyűlési Tudósítások* másolásában. *Mire megvénülünk* című regényében a cseregyerekként Pozsonyba kerülő, majd Kossuth lapját másoló líceumi diák, Áronffy Dezső naplójában saját élményeit írta meg.³

Bár Pozsony számos Jókai-regény háttérül szolgált, tematikailag két korszak kapott nagyobb hangsúlyt, a Rákóczi-szabadságharc időszaka (például: *Szeretve mind a vérpadig, Lőcsei fehér asszony*) és a reformkor (például *Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, *Szomorú napok*, *Mire megvénülünk*, *Kiskirályok*, *Tengerszemű hölgy* stb.)

Jókai számára a város csak a történet egyik fontos helyszínét jelenti. Hősei általában vendégek Pozsonyban, akik lehetnek itt tanuló diákok vagy az országgyűlésre érkezett követek, esetleg jurátusok. Írásaiban természetesen a helyi polgárok is megjelennek, de ők legtöbbször csak mellékszereplők.

¹ ERDÉLYI 1997: 72–73.

² JÓKAI 1962: 261.

³ JÓKAI 1996: 51; NAGY 1999: 122–123.

Porta Hungarica⁴

Magyarország határait a letelepedést követő első két évszázadban egy részben természetes, részben mesterséges akadályokból álló határövezet, vagyis gyepű, másképpen *indagines* védte. A 11. századtól ezek mellett egyre több helyen is alakultak határ-ispánságok, ahol egy megerősített, királyi kézben lévő vár alá rendelték az adott terület védelmét. Így történt ez az ország északnyugati részén is, ahol határvidéket a Duna két oldalán fekvő megerősített települések védték, az északi parton Pozsony, míg a délin Sérc, Rovó és Szil.⁵

A fiatal magyar állam számára folyamatos veszélyt jelentettek a nyugat felől érkező német támadások. Ha az ellenség a Duna bal partját választotta felvonulási területként, akkor Pozsony volt az első olyan erősség, amely útját állta, de az ostromlottak felmentésére érkező magyar haderő is nemegyszer itt csapott össze a betolakodókkal.⁶ Jókai *A magyar nemzet történetében* több ilyen esetről is beszámol, kiemelve a város határvédelmi funkcióját. De amíg a 907-es pozsonyi csatát vagy V. Henrik 1113-as hadjáratát lényegében csak megemlíti, addig az 1052-es támadásnál már részletesebben tér ki a Zotmund nevű bűvár hőstettére és a német hajók elsüllyesztésére.⁷

Az 1420-as évektől nyugat felől újabb támadások érték Pozsonyt, de ezúttal nem a németek, hanem a cseh husziták részéről (például 1428, 1429, 1432, 1434). Ezek során az elővárosokat ugyan többször is felégették, de sem a várost, sem a várat nem sikerült elfoglalniuk.⁸ 1429 áprilisában Luxemburgi Zsigmond itt folytatott velük béketárgyalásokat, de a csehek ennek ellenére is még közel négy évtizedig veszélyeztették a térség nyugalalmát.⁹ A fent említett munkájában az író egy 1466-os támadásukat örököltette meg, amikor egy magyar származású huszita, Podmaniczky Balázs nem volt hajlandó a hazája ellen harcolni, így Pozsony és Nagyszombat városa is megmenekült, sőt az utóbbi védelmét már maga a jó útra tért huszita irányította.¹⁰ Ez a legendába illő história egyébként Bonfinitól származik, amelyet a Jókaira nagy hatást gyakorló Fessler Ignác Aurél is felhasznál *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen* című munkájában.¹¹ Maga a történet egyébként számtalan változatban létezik, mindössze annyi teljesen bizonyos, hogy a huszitákat 1466-ban valóban sikerült visszaverni Nagyszombat falai alól, egy Podmaniczky pedig csakugyan harcolt ellenük Mátyás seregében.¹²

⁴ Az osztrákok Hainburgot, míg a magyarok Dévénynt hívták Porta Hungaricának, de tágabb értelemben ezt az elnevezést használták a Duna északi partján fekvő Pozsony környéki területekre is. BENEDEK 1989: 312; STEPHANIE 1896: 405.

⁵ TAGÁNYI 1913: 98–100; PAULER 1888: 504–505; HORVÁTH 1957: 149, 169; BOROVSKY 1904: 508; VESZPRÉMY 2017: 96–97.

⁶ KUČERA 2009: 110–111; VESZPRÉMY 2017: 105–106.

⁷ JÓKAI 1969a: I. 45, 67–68, 97.

⁸ GERŐ 1910: 26–27; TÓTH-SZABÓ 1917: 90–91, 97, 125; MRVA–SEGEŠ 2012: 120; DVOŘÁK 1993: 120, 125.

⁹ GERŐ 1910: 30; DVOŘÁK 1993: 120–122.

¹⁰ JÓKAI 1969a: I. 254.

¹¹ JÓKAI 1969a: I. 373–378.

¹² LUKINICH 1943: 51–52, 63–64; GERŐ 1910: 143–144; RÓNAI HORVÁTH 1890: 169; BOROVSKY 1904: 558; PÖSTYÉNI 1938: 25–26; SZERÉMI–ERNYEY 1912: 481–482; FRAKNÓI 1890: 162; PORTISCH 1933: I. 118.

Jókai még egy teljesen más tényezőt is említ ebből a korszakból, az Academia Istropolitana-t vagy, ahogy az író nevezte, a „pozsonyi tudományos egyetem”-et. Ezt valójában a később az uralkodó ellen forduló Vitéz János alapította, az 1467–1471 között működő intézmény végét pedig éppen a királyi támogatás megvonása jelentette.¹³ Az író azonban mindezt Mátyás tudomány- és kultúráteremtő tevékenységéhez kapcsolja, az egyetem jelentőségénél fogva pedig Pozsonyt a térség regionális központjával, Budával állítja párhuzamba.¹⁴

Az ország fővárosa

Az 1526-os kettős királyválasztással az ország lényegében már három részre szakadt, a Ferdinánd-párti területek központja pedig a katonai szempontból biztonságosnak számító Pozsony lett, noha Buda változatlanul őrizte korábbi súlyát.¹⁵ Az állandósuló beháború és a török gyakori megjelenése miatt a rendek végül elfogadták az 1536. évi XLIX. törvénycikket, amely az ország fővárosává ideiglenesen Pozsonyt tette.¹⁶ Döntésüket Buda 1541-es eleste maximálisan igazolta.

Ebben a helyzetben a magyar állam jogfolytonosságát a Habsburg Ferdinánd uralma alatt maradt nyugati és északnyugati területek biztosították, amelyeknek immár *de facto* is Pozsony lett az igazgatási központja. Itt zajlottak a koronázások, ide került a Szent Korona, ide költözött az országgyűlés, a legfontosabb kormányzati és tisztségviselők, de számos menekülő egyházi méltóság is itt talált új otthont, mint például a csanádi, a pécsi, a váci, a veszprémi, a szerémi, az erdélyi és a váradi püspök vagy egy ideig az esztergomi érsek. A megváltozott körülményeket az is jól mutatja, hogy sokukat már a Szent Márton-dómban temették el. Ugyanakkor Pozsony nem tudta teljesen átvenni Buda korábbi szerepét, hiszen a legfontosabb, hadászati és külpolitikai döntések 1541 után már Bécsben születtek, a város pedig csak a magyar belpolitikai élet és az igazságszolgáltatás központja lett.¹⁷

A királyi udvar szerepét kulturális-szellemi értelemben Pozsony és részben Nagyszombat vették át. Egyházi főméltóságok, arisztokraták, tisztviselők vagy akár csak egyszerű pozsonyi polgárok (például: Radéczy István, Fejérvölgy István, Mossóczy Zakariás, Istvánffy Miklós, Batthyány Boldizsár, Zsámboky János, Monoszló András, Georg Purkircher) otthonaiban komoly magánkönyvtárak, sőt nemegyszer szellemi műhelyek is létesültek, de ekkor jöttek létre az első könyvesboltok is.¹⁸

¹³ DRASKÓCZY 2000: 135.

¹⁴ JÓKAI 1969a: I. 288.

¹⁵ PÁLFFY 2000: 51–52; PÁLFFY 2013: 9–29; PÁLFFY 2016: 1338–1343; MRVA–SEGEŠ 2012: 144.

¹⁶ Az ekkor elfogadott törvénycikk szerint „az ország kormányának székhelye pedig (addig, míg az ország Isten segítségével visszaszerezhető lesz) Pozsony legyen”. MÁRKUS 1899: 35.

¹⁷ PÁLFFY 2000: 61–63, 75–76; MRVA–SEGEŠ 2012: 153.

¹⁸ PÁLFFY 2000: 214, 223, 235–237.

Pozsony súlyának változását és a város felértékelődését az író több művében is kihangsúlyozta, amikor hőseinek a nagyobb jelentőségű ügyeik elintézésére ide, az ország fővárosába és igazgatási központjába kellett utazniuk. A *Szép Mihál*ban például Kassa város küldöttei azért mennek Pozsonyba, hogy „ott a császár küldötteivel meg a nádorispánnyal értekezzenek a város szabadalmainak fenntartása s a vallásszabadság és a békekötések pontjainak megerősítése végett”.¹⁹ A lőcsei fehér asszonynak szintén ide kell utaznia, hogy a fia számára ígért birtokadományt kieszközölje a nádornál. De a kegyelemre váró kurucok is tömegesen jönnek a városba, „hogy ki ne maradjanak valahogy, mikor a kegyelmet osztják”.²⁰

Bár Buda 1686-ban ismét magyar kézre került, a legfontosabb hivatalok még csaknem egy évszázadig Pozsonyban maradtak. Bár ezeket II. József visszaköltöztette az egykori magyar fővárosba, az érdemi döntések változatlanul Bécsben születtek. Az országgyűlés szintén áttelepült Budára az 1790-es években, de két rövid diéta után visszatért Pozsonyba, ahol 1848 áprilisáig működött. 1792-ben egy koronázás is volt Budán, de a következőt már ismét Pozsonyban tartották.²¹

Pozsony 1526 utáni történetéből három dolgot szeretnék bemutatni az író munkái alapján, a koronázásokat, a törökellenes és rendi-függetlenségi harcok városra gyakorolt hatását, illetve az országgyűléseket.

A koronázóváros

A királykoronázásokat a középkorban Székesfehérváron tartották, még a Mohácsot követő időkben is. 1543-ban azonban ezt is elfoglalta a török, így a szerepét az új főváros, Pozsony vette át, amiről 1561 márciusában született döntés.²² Ettől kezdve a Szent Márton-dóm lett a szertartások új színhelye, ahol 1563 és 1830 között tíz uralkodót, egy uralkodónőt és nyolc királynét koronáztak meg.²³ Bár ezek rendkívül nagy jelentőségű események voltak mind az ország, mind a város életében, Jókai műveiben csupán egy-egy említés erejéig vannak jelen. A legrészletesebben Mária Terézia kapcsán ír erről, ami mindössze annyiból áll, hogy „a koronázás nagy fénnnyel ment végbe”.²⁴

¹⁹ JÓKAI 1964: 244.

²⁰ JÓKAI 1967: II. 256, 267–268.

²¹ A magyar főváros, Pest-Buda felemás helyzetére utal Jókainak egy – 1848. március 15-e kapcsán tett – rendkívül találó megjegyzése, miszerint „könnyű más városnak forradalmat csinálni [...]. Legelőször is elkergeti a kormányt, körülveszi a parlamentet; de hol vegyünk mi kormányt és parlamentet, mikor a kancellárunk Bécsben van, a parlamentünk pedig Pozsonyban?” JÓKAI 1898: I. 97.

²² PÁLFFY 2016: 335.

²³ HOLČÍK 1986: 12–52.

²⁴ JÓKAI 1969a: II. 309.

Pozsony, a „végvár”

A török kor

Bár az ország három részre szakadt, az államhatár pedig az évek során többször is módosult a török javára, Pozsony csak a Bécs elleni hadjáratok során került közvetlen veszélybe. Először 1529-ben ostromolták meg, de sikertelenül.²⁵ 1683 júliusában újabb támadás következett, a város pedig harc nélkül kapitulált, míg a vár továbbra is kitartott. Az ostromlókat szerencsére Thököly vezette, így Pozsony megmenekült a teljes pusztulástól. Két nappal később megérkezett a Badeni Lajos és Lotharingiai Károly felmentő serege, akik előbb a várost foglalták vissza, majd a közeli Cseklésznél szétverték a kuruc és török erőket.²⁶

Jókai csak az 1683-as eseményekről számol be *A magyar nemzet történetében*, Thököly kudarcát pedig „szerencsecsillagának fordulópontja”-ként értékelte.²⁷

A rendi küzdelmek kora

A 17. század folyamán és a 18. század első évtizedében kelet felől egy újabb veszedelem jelentkezett, ezúttal a felkelt rendek, illetve az erdélyi fejedelmek részéről. Ezekben a konfliktusokban Pozsony földrajzi fekvésének, német polgárságának és erős helyőrségének köszönhetően a Bécsben élő uralkodó mellé állt, sőt a város és környéke katonai bázisként is szolgált kelet felé irányuló hadműveletekhez. 1605 tavaszán Bocskai hadai jelentek meg Pozsony alatt, miután Kelet-Magyarországról egészen idáig üzték Basta generálist. A támadók még a várat is megostromolták, de nem sikerült elfoglalniuk.²⁸

A Pozsony elleni támadás a Bocskai-szabadságharcnak csak egy epizódját jelentette, amiről az író tárgyilagosan, de az esemény súlyának megfelelően számolt be fent említett munkájában. A hangsúly Bocskai katonai sikereinek bemutatásán van, akit Jókai a „győzelmes” jelzővel tisztel meg, míg a Pozsonynál történtek esetében beéri egy említéssel.²⁹

1619-ben újabb támadás következett, ezúttal Bethlen Gábor részéről. Az erdélyi fejedelem a cseh rendek szövetségeseiként vett részt a harmincéves háború első szakaszában, így a hadmozdulatai többek között az ország nyugati részein zajlottak. Csapatai októberben elfoglalták a várost és a várat, sőt még az ott őrzött Szent Korona is kezére jutott, ami politikailag és katonailag rendkívüli jelentőséggel bírt. Pozsony 1621 áprilisáig maradt Bethlen fennhatósága alatt, amikor cseh szövetségeseinek veresége miatt Felső-Magyarországra kényszerült visszavonulni.³⁰

²⁵ MÉSZÁROS 2020: 16.

²⁶ MÉSZÁROS 2020: 412.

²⁷ JÓKAI 1969a: II. 140.

²⁸ MÉSZÁROS 2020: 104.

²⁹ JÓKAI 1969a: II. 96–97.

³⁰ MÉSZÁROS 2020: 252–256.

Az író is a harmincéves háború fent vázolt időszakához kapcsolja Bethlen harcait, amikor az erdélyi fejedelem a „nemzeti és vallásszabadság” őrzőjeként folytatott sikeres harcokat az uralkodó ellen. A fehérhegyi csata után ugyan „egyedül maradt a csatatéren, megfosztva minden szövetségéstől”, de még így is sikerült az ország alkotmányát és a vallásszabadságot biztosító nikolsburgi békét kivívnia. Bár Jókai az akkori pozsonyi eseményeknek a korábbihoz képest jóval több figyelmet szentel, a hangsúly itt is Bethlen váltakozó sikerű harcain van.³¹

A Rákóczi-szabadságharc során Pozsony változatlanul az ország politikai és hadászati központja maradt, amit a császáriak végig szilárdan birtokoltak. A kurucoknak esélyük sem volt egy sikeres támadásra a város vagy a vár ellen, a terület pedig továbbra is a felső-magyarországi hadműveletek kiinduló bázisa maradt.³² Jókai Pozsonyt „az ellenség fő fészke”-nek nevezte, amit úgy jellemzett, hogy az „az ország fővárosa; a császári hadvezérek fő hadihelye; hatalmas erősség, megerősített vár. Ide betörni még nem adott alkalom se Károlynak, se Vak Bottyánnak, se Bercsényinek.”³³ Szavai tökéletesen kifejezik Pozsony akkori szerepét és a korabeli erőviszonyokat. Így az sem véletlen, hogy 1710-ben Ocskay felesége is ide jön a császári főparancsnokhoz, Heisterhez segítségért, hogy az járjon közbe elfogott férje kiszabadítása érdekében.³⁴

Időről időre azonban mégis felbukkantak itt a kurucok. A „fejedelem villáma”, Ocskay László vezette portyázók morvaországi és osztrák betöréseik során többször is áthaladtak ezen a területen, ahogy azt az író *Szeretve mind a vérpadig* című regényében bemutatta.³⁵ De a korabeli erőviszonyokon mindez nem változtatott, a várba vagy a városba már a vakmerő kuruc vezér is csak követséggel tudott bejutni.³⁶

1848–1849

1848 októberében újabb forradalom tört ki Bécsben, amit Windischgrätz katonái vérezen levertek, a császárváros pedig novemberre ismét az önkényuralom központjává vált. Ezzel szemben Pozsony továbbra is a forradalom előretolt bástyája maradt, ami egyfajta menedéket jelentett a Bécsből érkező szökevényeknek. Már szeptember végén ide érkezett az Akadémiai Légiónak egyik jelentősebb egysége, majd november elején József Bem, a bécsi forradalom volt katonai vezetője, de a *Kőszívű ember fiai*ban Baradlayné ugyancsak e két város között ingázik a bécsi forradalom alatt és után.³⁷

A szabadságharc idején Pozsony katonai bázisként szolgált mindkét fél számára. Windischgrätz decemberi támadása előtt itt volt Görgey főhadiszállása, a magyar sereg

³¹ JÓKAI 1969a: II. 107–109.

³² MÉSZÁROS 2020: 459–460, 471–472.

³³ JÓKAI 1965: I. 231, II. 88.

³⁴ JÓKAI 1965: II. 422.

³⁵ JÓKAI 1965: I. 117, 144.

³⁶ JÓKAI 1965: I. 231.

³⁷ HERMANN 2009: 207–209; JÓKAI 1966a: 163, 166–167.

pedig a Kis-Kárpátoktól a Fertő tó déli sarkáig terjedő területen sorakozott fel a kétszeres túlerőben lévő császári haderővel szemben.³⁸ A támadás megindulását követő napon, december 17-én Görgey harc nélkül kivonult a városból, amit eleve védhetetlennek tartott.³⁹ Döntésében az is nagyban közrejátszott, hogy Simunich tábornok előzőleg Nagyszombatnál szétverte Guyon egységét, és észak felől Pozsony bekerítésével fenyegetett.⁴⁰ A várost december 18-án, ellenállás nélkül foglalták el Wrba tábornok katonái, és ez a szabadságharc végéig már császári kézben maradt, akárcsak a Rákóczi-szabadságharc idején.⁴¹

Pozsony ezt követően az ellenforradalom egyik legfontosabb igazgatási és katonai központja lett, de itt működött 1848 decemberétől a Katonai és Politikai Központi Vizsgáló Bizottmány is, amely sorra hozta az elfogott „lázadók” elleni halálos ítéleteket.⁴² Az uralkodóhoz hű magyar arisztokraták szintén ide gyűltek, majd 1849. május 17-én tartott gyűlésüket követően egy felhívást bocsátottak ki, hogy az ország önkéntes egységek állításával és közadakozással segítse Ferenc Józsefet a „lázadók” elleni harcában.⁴³ Mindezek után teljesen helyénvaló Jókainak az a megállapítása, hogy Pozsony „abban az időben a császári csapatok pivotja volt, és egyúttal központja a magyarországi dolgokkal elégedetlen mágánusoknak”.⁴⁴ *A mi lengyelünk* című munkájában pedig már úgy ír róla, mint Bécs mellett az ellenség másik „fő fészkeről”, ahová a megvert császári haderő menekült a komáromi helyőrség augusztus 3-i kitörését követően.⁴⁵ De Jókai Pozsonyról adott értékelése sem véletlenül szerepel idézőjelben e regényben. Ez ugyanis Klapka György és Ujházy László 1849. augusztus 6-i kiáltványából származik, vagyis a várost már a kortársak is az egyik legfőbb ellenséges centrumként tartották számon.⁴⁶ De az író még tovább megy ugyanebben a munkájában. Pozsonyt egy uralkodóhoz hű, német városnak festi le, holott az sokkal inkább a földrajzi fekvésének és a nagyvárosi jellegének köszönhetette, hogy a császáriak ott rendezkedtek be.⁴⁷

³⁸ HERMANN 2001: 180–186; GÖRGEY 1911: I. 82.

³⁹ „Pozsony az ezt egyszerre Ausztria, Morvaország, Szilézia és Galiczia felől túlerővel fenyegető ellenséggel szemben tarthatatlan pont és a legrövidebb idő alatt hadseregünk temetője lehet.” GÖRGEY 1911: I. 90.

⁴⁰ GÖRGEY 1911: I. 109–110.

⁴¹ KUMLIK 1998: 27–29.

⁴² HERMANN 2009: 268, 384.

⁴³ HERMANN 2009: 349.

⁴⁴ JÓKAI 1966b: 152.

⁴⁵ A tavaszi hadjárat során elszenvedett vereségeket követően Welden tábornok szintén Pozsony alá vonult vissza, hogy ott szervezze újjá seregét. HERMANN 2009: 333, 356.

⁴⁶ „[O]tt panaszojják már a szétvert zsoldosoknak maradványai lesütött fővel már Pozsony vagy Bécs falai alatt, rémült uraiknak futásukat és veszteségüket.” JÓKAI 1969b: 468, 633.

⁴⁷ „Az a Pozsony olyan okos város. Az egész szabadságharc alatt meg tudta őrizni a semleges állását; nem pazarolta el lakosainak se vérét, se pénzét. Ezért azután megvan neki az ő kiváltságos helyzete. Pozsonyt nem kell erőszakkal germanizálni, se rendszabályokkal engedelmességre hajtani, német az már és engedelmes.” JÓKAI 1969b: 252.

A diéták városa

Az országgyűlés

1526 után, néhány alkalmat leszámítva a legtöbbször Pozsonyban tartották az országgyűléseket. E testületnek azonban a törvényhozás, az adó- és újoncállítás megszavazása mellett két másik fontos feladata is volt. Ez választotta meg az uralkodót, bár az író ezzel csak az említés szintjén foglalkozik.⁴⁸ De az országgyűlés volt az a politikai fórum is, ahol elsimították az uralkodó és a rendek közötti konfliktusokat, amire a pozsonyi időszakban számos példa volt. E jó három évszázad alatt Habsburg-házi királyaink részéről (például I. Rudolf, II. Ferdinánd, I. Lipót, II. József, I. Ferenc) ugyanis számos kísérlet történt a rendiség visszaszorítására, amelyek kivétel nélkül az országgyűlések összehívásával és kompromisszummal végződtek. Jókai *A magyar nemzet történetében* többször is részletesen beszámol a diétákon folytatott kiegyezési tárgyalásokról és azok eredményéről, mint például az író szerint Pozsonyba, de valójában Sopronba összehívott 1681-es, az 1687-es, a *Pragmatica Sanctiót* elfogadó 1722–1723-as vagy az 1741-es, „életünket és vérünket” felajánlását tevő országgyűlés esetében.⁴⁹ Ilyenkor az író a magyar követeléseket ugyan kiemelve, de a nemzet és az uralkodó közötti kiegyezésre helyezi a hangsúlyt, a kialakult konfliktusért pedig a „király német tanácsosai[t], vezerei”-t, a „bécsi kormány megcsontosult diplomatai”-t, Caraffa tábornokot vagy a „királynő cseh és osztrák miniszterei”-t teszi felelőssé.⁵⁰ Az 1741-es diéta kapcsán pedig igyekszik tisztázni a gúnyos „de zabot nem” mondást is, ami a politikai folklór szerint a Mária Terézia mellé álló magyar nemesség szűkmarkúságának volt a bizonyítéka.⁵¹

A reformországgyűlések

Jókai munkáiban különös hangsúlyt fektet a reformkor időszakára, ezen belül pedig a pozsonyi országgyűlésekre, amelyek írói munkásságában kétféleképp jelennek meg. *A magyar nemzet történetében* krónikaszerűen ismerteti a diétákon történeteket, míg a regényeiben inkább az országgyűlések alatti Pozsonyt mutatja be.

Az előbbi esetben az országgyűlésen történeteket az író kronologikusan veszi sorra, többé-kevésbé felsorolva az azokon elért eredményeket, de behatóbban egyedül 1848 márciusának eseményeivel foglalkozik. Bár a reformmellenzék több nagy alakja, így Kölcsey vagy Deák is kiemelkedő teljesítményt nyújtott az akkori diétákon, Jókai mindössze Széchenyi, Wesselényi és Kossuth ottani tevékenységét mutatja be több-kevesebb részletességgel. Közben pedig nincs szó a diétákon elgáncsolt vagy ott elfogadott, de a király

⁴⁸ JÓKAI 1969a: II. 6, 105.

⁴⁹ JÓKAI 1969a: II. 135–136, 165–166, 285.

⁵⁰ JÓKAI 1969a: II. 33, 135, 165, 309–310.

⁵¹ JÓKAI 1969a: II. 312–313.

által nem szentesített törvényjavaslatokról, ahogy az országgyűlési ifjak elleni leszámolásról sem.⁵² A rendszer első számú vezetőjének, Metternich kancellárnak is alig hangzik el a neve, bár az író őt egy helyen a „szabadság leghatalmasabb ellenség”-ének nevezi, a cenzúrát és a titkosrendőri világot pedig szintén szóvá teszi.⁵³

Az író Pozsonyban játszódo regényei ezzel szemben sokkal életszerűbb képet adnak a város akkori életéről. Pozsony ilyenkor megtelt emberekkel, a követek, jurátusok, főrendek, hölgyvendégek és az őket kísérő szolgák létszáma akár a hat-hétezer főt is elérhette.⁵⁴ Élénk politikai és társadalmi élet folyt, a kávéházak, az utcák vagy a szalonok telve voltak, a városban pedig többek között egy német színház és több, bálók rendezésére alkalmas intézmény is működött.⁵⁵ De az író szerint az oda érkező nemesség számára a „diaetai kaszinók” is fontosak voltak, ahol a kártyaasztaloknál „rengeteg vagyon változtatta a gazdáját”.⁵⁶

A diéta városra gyakorolt hatását az író is úgy mutatta be a *Kárpáthy Zoltánban*, hogy ilyenkor „nagy elevenség jellemző a Pozsony fővárosi életet. Országgyűlés volt, mely ezt a tisztos hajdankori fővárosát Magyarországnak rövid időre galvanizálni szokta. Országgyűlésen kívül bizony igen csendes külseje a derék városnak.”⁵⁷

Az országgyűlés Pozsony szellemiségére is nagy hatást gyakorolt. Az író erről az *Egy magyar nábobban* úgy emlékezett meg, hogy a „rokonszenvek a konferenciák és klubok útján leszivárogtak a közéletbe”.⁵⁸ Ennek hatására „nagy eszmék, messze terjedő reformok merülnek fel a nyilvánosság terén, a kávéházakban falják a hírlapokat, estélyeken, lakomákon egybekről is beszélnek, mint vadászatról és divatkelmékről, a hölgyek kezdik a színeket válogatni öltözékeikhez, a közvélemény sújt és emel, hol valakit kegyence vagy üldözötttévé fogadott. Nappal a közönség oly kíváncsisággal és kedvvel jár az országgyűlési karzatokra, mint a színházba, s este a haza atyjai a színházba nagyobb kedvvel, mint az országgyűlésbe.”⁵⁹

Bár politikai szempontból a diéta volt a városban működő legfontosabb politikai intézmény, létezett még egy másik, nagy jelentőségű helyszín is, az országgyűlés nézőtere, vagyis az úgynevezett karzat. Mivel az ülések nyilvánosak voltak, a politika iránt érdeklődők nagy számban jelentek meg itt. A közönség nemcsak hallgatta a beszédeket, hanem az elhangzottakkal kapcsolatban ki is fejezte a politikai meggyőződését. Ez tapst, püsszegést vagy fütytyöt egyaránt jelenthetett, ami a „szabad” véleménynyilvánítás egyik formája volt a cenzúrán és titkosrendőrségen nyugvó metternichi korszakban. Mindezt Jókai az *Egy magyar nábobban* úgy írta le, hogy az ülés alkalmával a „karzatok

⁵² JÓKAI 1969a: II. 402–406.

⁵³ „A bécsi titkosrendőrködés kiterjedt Magyarországra is, és ellenőrizte még a magántársalgást is. A sajtót cenzorok rendszabályozták.” JÓKAI 1969a: II. 399, 441.

⁵⁴ SAS 1995: 12.

⁵⁵ SAS 1995: 42–44, 133–135.

⁵⁶ JÓKAI 1968: 103.

⁵⁷ JÓKAI 1963a: II. 5.

⁵⁸ JÓKAI 1962: I. 181.

⁵⁹ JÓKAI 1962: I. 183–184.

rendkívül megteltek mindennemű és osztályú hallgatósággal, mert már előtte való nap híre futamodott, hogy ma heves vitatkozások fognak történni; a legkedveltebb szónokok tartanak beszédet, s lesz éljenzaj és pisszegés”.⁶⁰

A karzat állandó közönsége többségében az ügynevezett jurátusoknak nevezett joghallgatókból vagy más néven az országgyűlési ifjakból állt, akik ebben az időszakban tettek szert országos hírnévre. Ez a csoport ügyvédi vizsgájukra készülő jurátusokból, az országgyűlési követek írnokaiból és a távol lévő főrendek képviselőiből állt, akik radikálisan reformpártiak voltak, vezetőjük pedig Lovassy László volt.⁶¹ A korabeli oktatási rendszer ugyanis egyéves gyakorlatot írt elő számukra a jogi diploma alapfeltételeként, amit azok nem egyszer Pozsonyban szereztek meg a diétán való részvétellel.⁶²

Az országgyűlés felosztatását követően többek ellen eljárás indult, és három fiatal letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Maga Lovassy is tíz évet kapott, és a Spielberg várában töltött évek alatt megőrült. Bár 1840-ben amnesztiát kapott, betegsége miatt mindörökké eltűnt a közéletből.⁶³ A *Mire megvénülünk* című regényének hőse, Áronffy Loránd alakja egyébként sokban hasonlít Lovassy Lászlóhoz. Ő is jurátus, sőt nemcsak az országgyűlési ifjak egyike, hanem „a pozsonyi ifjúság büszkesége”. A Gyánival vívott vesztes amerikai párbaja és az üldöztetés miatt azonban ő is örökre eltűnik a városból és ezzel a közéletből is.⁶⁴

A reformeszmék megjelenése és az országgyűlések komoly változást okoztak az ő köreikben is. Ettől kezdve

„az országgyűlési ifjúságot nem leheté tivornyákon látni, ahelyett komoly arcokkal, komoly tárgyakról vitatkoztak, s ez ragadt a nagyobbakról a kisebbekre; a labdázó helyekről elszoktunk, társulatokat alakítottunk, ahol parlamenti rend szerint vitattuk meg a nap eseményeit, írtunk verseket, azokat megbíráltuk, s törtünk pálcát az ingadozó hazafiak fölött; szavaltunk napvilág-nem-látta költeményeket, eljártunk éljenezni a fáklyászenékre, s viseltünk gyászt kalapjaink mellett a többi fiatalsággal, mikor Kölcsey azt mondta, hogy ideje van a gyásznak”.⁶⁵

Az országgyűlési ifjúság „aktív” résztvevője volt a reformkori országgyűléseknek, amely a kortárs Irányi Dániel szerint „hazafias érzelmű és reformpárti volt”.⁶⁶ A jurátusok sokszor nagy nyomást gyakoroltak a konzervatív követekre a polgári átalakulás sikere érdekében, és a kor normáit tekintve nemegyszer meglehetősen agresszíven léptek fel velük szemben (például: macskazene, pisszegés a karzatról, sértő szavak használata,

⁶⁰ JÓKAI 1962: I. 184.

⁶¹ A jurátusi intézményt Jókai úgy jellemezte egyik regényéhez fűzött magyarázatában, hogy „a 48 előtti korszakban a rendi alkotmány országgyűléseire minden megye két követet küldött. E követek mellé aztán a megye költségén jogvégzett fiatalok, királyi táblai felesküdt jegyzők voltak alkalmazva, hogy ott magukat a közjog gyakorlati terén kiképezzék. Ezek alkották az úgynevezett »országgyűlési fiatalságot«.” JÓKAI 1970: II. 372.

⁶² GERGELY 2003: 202, 210–211.

⁶³ VARSÁNYI 1998: 74–77; DANCs 1989: 30–31.

⁶⁴ JÓKAI 1963b: 198.

⁶⁵ JÓKAI 1963b: 135.

⁶⁶ IRÁNYI–CHANSon 1989: 121–122.

feliratok tépkedése, fegyveres jelenlét az ülésteremben, fenyegető cédulák elhelyezése a főrendiházi padosorokban stb.). 1848 márciusában az ő fellépésük is nagyban közrejátszott abban, hogy az országgyűlés felsőtáblája elfogadta Kossuth felirati javaslatát, de a fordulatot követően szintén kitettek magukért, amikor felmerült a visszarendeződés veszélye. Törzshelyük a Hollinger kávéház volt.⁶⁷

Ugyanakkor a jurátusok megítélése a helybeliek szempontjából nem volt ennyire egyértelmű. A korabeli sajtó szerint ugyanis nemegyszer keveredtek verekedésbe a mészároslegényekkel az utcán vagy a helyi polgárok által rendezett bálokban. Mindezek fényében nem véletlen a *Mire megvénülünkben* Braun Márton reakciója, amikor Áronffy Dezső közli vele, hogy a bátyját üldözik. Erre ugyanis azt kérdezi, hogy vajon a mészároslegények kergetik Lorándot, mert ha igen, akkor mindannyian dorongokkal mennek a segítségére.⁶⁸ De a *Szomorú napok* szlovák nemzetiségű hősenek, Bodza Tamásnak, a pozsonyi evangélikus líceum egykori diákjának sem voltak róluk pozitív emlékei. A diéta megnyitását követően ugyanis „új hang töltötte be az utcákat, miket fényes jövevények széltiben, hosszában elfoglaltak; midőn jókedvű jurátusok estenként tízével összefogózva a falhoz húzódni kényszeríték” a gyengébb fizikumú, szegényesen öltözött szlovák diákok.⁶⁹

A politikai élet harmadik fontos tényezőjét az *Országgyűlési Tudósítások* című lap szerkesztősége jelentette. Ezt a cenzúra engedélye nélkül adták ki, ezért nem nyomtatott, hanem kézzel írott formában jelent meg az 1832–1836-os országgyűlés ideje alatt Kossuth Lajos szerkesztésében. Ez úgy készült, hogy „egy csoport fiatal ember, jurátusok, akadémiai és líceumi tanulók, lehetett a számuk másfél száz, éjenként gyorsan lemásolták, amit a szerkesztő ülések után megírt, s reggelre a közönség kezében volt a lap”, a fizetség ívenként pedig két húszas volt, akárcsak a *Mire megvénülünkben*.⁷⁰

A diéta befejeztével Pozsony egyfajta tetszhalott állapotba került: a zajos „metropolisz” egy csöndes, „vidéki várossá” változott vissza.

A „jurátusok fekete atilláikkal és csörömpölő kardjaikkal, a honatyák aranyzinóros, hattyúprémes mentéikkel, az úri előfogatok divatos delnőikkel egyszerre eltűntek a népes utcákról; a házak ajtain kiadó szállások szomorú hirdetményei lőnek olvashatók, a kereskedők visszarendelék nagy reményre készült divatkelméiket, a kávéházak kongtak az ürességtől, úgy látszván meg bennök azon néhány bennszülött és bennvénült törzsvendég, mint mikor falevél hulltával ottmaradt a fákon a mindig zöld fagyöngy; csendes volt már a város, [...] egyszóval: Pozsony ismét visszavette szokott csendes, békességes alakját, s a líceumi és akadémiai ifjak kezdtek ismét háttérbe szorított reputációjokhoz jutni.”⁷¹

1848 tavaszán a pozsonyi országgyűlés lett a metternichi abszolutizmus legveszélyesebb ellenfele, Kossuth felirati javaslata pedig valódi robbanóanyagként szolgált a bécsi

⁶⁷ PASKAY 1885: 83; GERGELY 1989: 51–52.

⁶⁸ JÓKAI 1963b: 160–161.

⁶⁹ JÓKAI 1963c: 126–127.

⁷⁰ JÓKAI 1996: 51.

⁷¹ JÓKAI 1962: II. 79.

forradalom idején.⁷² Így nem csoda, hogy a március 15-én Pozsonyból Bécsbe utazó országgyűlési küldöttséget mint szövetségeseiket a császárváros népe frenetikus ovációval fogadta, ahogy erről az író *A köszívű ember fiaiban* beszámolt.⁷³

Összegzés

Az a világ, amelyet Jókai a műveiben felvázolt, 1848 tavaszáig létezett, leszámítva a szabadságharc alatti rövid intermezzót. Április 11-én kihirdették az új törvényeket, majd az uralkodó, V. Ferdinánd feloszlatta az utolsó rendi országgyűlést, amivel egy új korszak kezdődött a város életében. E nap jelentőségével Jókai is tisztában volt, így nem véletlenül írta, hogy „midőn a pozsonyi országgyűlés kapuja bezáródott, az egész óvilág záródott be mögötte”.⁷⁴ Három nappal később az addig ott működő új kormány végleg Pestre költözött, és a következő, immár népképviselői országgyűlés júliusban szintén ott nyílt meg, amivel a régi-új magyar főváros, Pest-Buda végleg visszaszerezte Pozsonytól egykori vezető szerepét.

Felhasznált irodalom

- BENEDEK Bernadett (1989): A Duna hidrológiája. *Vízügyi Közlemények*, 71(2), 311–321.
- BOROVSKÝ Samu szerk. (1904): *Pozsony vármegye és Pozsony*. Budapest: Apollo Irodalmi Társaság.
- DANCS Mária (1989): A magyar reformkor elfeledett csillaga – Lovassy László. *Honismeret*, 17(3), 30–31.
- DRASKÓCZY István (2000): *A tizenötödik század története*. Szekszárd: Pannonica.
- DVOŘÁK, Pavel (1993): *Zlatá kniha Bratislavy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ERDÉLYI Pál (1997): *Jókai útja. Révkomáromtól Pestig, a bölcsőtől a babérig*. Pozsony: Kalligram.
- FRAKNÓI Vilmos (1890): *Hunyadi Mátyás 1440–1490*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- GERGELY András (1989): *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Budapest: Helikon.

⁷² Jókai, volt márciusi ifjúként a bécsi néphez képest kevésbé pozitívan értékelte az utolsó rendi diéta munkáját *A tengerszemű hölgy* című regényében, látva a diéta alsótábláján tapasztalható akkori patthelyzetet. Az író szerint „a magyar országgyűlésen heves beszédeket tartottak. Azonban Pozsony hideg talaj volt akkor. Segíteni kellett Pestről.” JÓKAI 1972: 95. De Petőfi is ugyanezen a véleményen volt, és a forradalom másnapján született *15-ik március, 1848* című versében a következőket írta: „Ott áll majd a krónikákban / Neved, pesti ifjuság, / A hon a halálórában / Benned lelte ő orvosát. / Míg az országgyűlés ott fenn, / Mint szokása régóta, / Csak beszélt nagy sikertelen: / Itt megkondult az óra!” Bár a pesti március 15. valóban a megrekedő országgyűlési reformerek támogatására szerveződött ellenzéki bankettből nőtt ki magát, és ezek az események nagyban hozzájárultak a későbbi pozitív végkifejlethez, de 1848 tavaszán a reformok ügyét mégiscsak Pozsonyban és Bécsben vitték győzelemre az országgyűlés ellenzéki tagjai.

⁷³ „A magyar országgyűlés küldöttsége érkezett meg Pozsonyból. Az az öröm, az a lelkesedés! Az az üdvözlés, azok a testvéri csókok! Minden utca tömve férfiakkal, minden ablak hölgycarcoktól ragyog. Nemzetőrök, aulatagok képezik a fegyveres sorfalat; virágzáró, háromszínű szalagos koszorúk özöne omlik alá az érkezőkre. Két szerető szív talál egymásra, két ország szíve: fiatalsága” (JÓKAI 1966b: I. 111.).

⁷⁴ JÓKAI 1969a: 442.

- GERGELY András szerk. (2003): *Magyarország története a 19. században*. Budapest: Osiris.
- GERŐ János (1910): *A cseh husziták Magyarországon*. Besztercebánya: Machold.
- GÖRGEY Artúr (1911): *Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években*. Budapest: Franklin.
- HERMANN Róbert (2001): *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Budapest: Korona.
- HERMANN Róbert szerk. (2009): *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Debrecen: T. K. K.
- HOLČÍK, Štefan (1986): *Korunovačné slávnosti. Bratislava 1563–1830*. Bratislava: Tatran.
- HORVÁTH Miklós (1957): Nyugati határvédelmünk stratégiai-taktikai jelentőségének néhány kérdése a XI–XII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4(1–2), 120–178.
- IRÁNYI Dániel – CHANSON, Charles-Louis (1989): *A magyar forradalom politikai története 1848–1849*. Budapest: Szépirodalmi.
- JÓKAI Mór (1898): *Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás*. Budapest: Révai.
- JÓKAI Mór (1962): *Egy magyar nábob*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1963a): *Kárpáthy Zoltán*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1963b): *Mire megvénülünk*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1963c): *Szomorú napok*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1964): *Szép Mikhál*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1965): *Szeretve mind a vérpadig*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1966a): *Akik kétszer halnak meg*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1966b): *Kőszívű ember fiai*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1967): *A lőcsei fehér asszony*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1968): *Kiskirályok*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1969a): *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1969b): *Mi lengyelünk*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1970): *Egy az isten*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1972): *Tengerszemű hölgy*. Budapest: Akadémiai.
- JÓKAI Mór (1996): *A történelmi tarokkparti. (Más hátrahagyott írásokkal)*. Budapest: Unikornis.
- KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc (2001): *A kilencedik és a tizedik század története*. Szekszárd: Pannonica.
- KUČERA, Matúš (2009): *Bratislava a starí Slováci. O počiatkoch mesta a národa*. Martin: Matica slovenská.
- KUMLIK Emil (1998): *A szabadságharc pozsonyi vértanúi*. Pozsony: Kalligram.
- LUKINICH Imre (1943): *A Podmanini Podmaniczky-család története*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- MÁRKUS Dezső szerk. (1899): *Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvényczikkek*. Budapest: Franklin.
- MÉSZÁROS Kálmán szerk. (2020): *Magyarország hadtörténete. Az oszmán hódítás kora 1526–1718*. Budapest: Zrínyi.
- MOHL Adolf (1903): Szarvkő és urai. *Századok*, 37(7), 612–633.
- MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír (2012): *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: Perfekt.
- NAGY Miklós (1999): *Jókai Mór*. Budapest: Korona.
- PÁLFFY Géza (2000): *A tizenhatodik század története*. Szekszárd: Pannonica.
- PÁLFFY Géza (2013): A Magyar Királyság új fővárosa. Pozsony a XVI. században. *Fons. Forráskutatás és történelmi segédtudományok*, 20(1), 3–76.
- PÁLFFY Géza (2016): A pozsonyi Szent Márton-koronázótemplom. A magyar királyság egyik legfontosabb temetkezőhelye. *Magyar Tudomány*, 177(11), 1337–1348.

- PASKAY Gyula (1885): *A jurátus-élet 1847/48-ban. Korrajz a pozsonyi utolsó hongyülés idejéből.* Budapest: Pesti.
- PAULER Gyula (1888): Néhány szó hadiviszonyainkról a XI–XIII. századiban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1(1), 501–526.
- PORTISCH Emil szerk. (1933): *Geschichte der Stadt Pressburg-Bratislava.* Pressburg–Bratislava: Steiner.
- PÖSTÉNYI, Ján (1938): Z minulosti Trnavy do prevratu (1918). In VYKOČIL, Juraj (szerk.): *Trnava 1238–1938.* Trnava: Rada mesta Trnavy, 5–96.
- RÓNAI HORVÁTH Jenő (1890): Mátyás király hadjáratai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 3(3), 159–198.
- SAS Andor (1995): *Pozsony az egykori koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig.* Pozsony: Pannónia.
- STEPHANIE Adolf (1896): A budai királyi palota, a pozsonyi és dévényi várak a múltban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 9(9), 377–416.
- SZERÉMI József – ERNYEY József (1912): *A Majthényiak és a Felvidék. Történelmi és genealógiai tanulmány.* Budapest: Fritz.
- TAGÁNYI Károly (1913): Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv*, 9(3), 97–104.
- TÓTH-SZABÓ Pál (1917): *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Budapest: Hornyánszky.
- VARSÁNYI Péter István (1998): Emlékezés Lovassy Lászlóra. *Honismeret*, 26(6), 74–77.
- VESZPRÉMY László szerk. (2017): *Magyarország hadtörténete. A kezdetektől 1526-ig.* Budapest: Zrínyi.